

ФІЛОСОФІЯ ЮРИДИЧНОГО ПОЗИТИВІЗМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНОЛОГІЇ (З ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ І ПРАВОВОЇ ДУМКИ)

В. І. Тимошенко

головний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор, академік АН ВО України

Глобальний процес криміналізації суспільства, що поглиблюється з кожним днем, гостро відчутний в Україні. За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2018 р. було зареєстровано майже 496 тис. злочинів. Найпоширеніші – це крадіжки чужого майна, а саме майже 260 тис. випадків. Друге і третє місце займають (зі значним відривом) шахрайство (36,1 тис.) і наркозлочини (24,1 тис.) [1]. Попри деяке зниження рівня злочинності порівняно з 2017 р., криміногенна ситуація залишається досить тривожною. Мабуть, далеко не кожна людина в Україні може відчувати

себе у безпеці. Пересічний громадянин зазвичай залишається беззахисним перед криміналітетом, а злочинці – не завжди покараніми. Такий стан справ змушує сучасну науку звернутись до осмислення актуальних проблем кримінального права і кримінології з точки зору соціальної філософії, що розглядає соціальні структури, системи і процеси на макрорівні, поєднує умоглядні способи пізнання з емпіричними дослідженнями.

Філософське вивчення питань, пов'язаних з існуванням злочинності, її причинною зумовленістю, ставленням до права, а також проблем співвідношення злочинності

і моральності, злочину і відплати, закорінене у давнині. Онтологічна проблематика зла так чи інакше порушувалась ще у працях відомих мислителів стародавнього світу, Середніх віків, Нового часу. Кардинальні зміни у сфері філософських і світоглядних ідей завжди приводили до появи нових напрямів у розвитку суспільних наук. Предметно-методологічний зв'язок філософії і суспільних наук є однією із умов прогресу останніх. Це стосується як юридичної науки загалом, так і кримінального права та кримінології зокрема, розвиток яких безпосередньо пов'язаний з розвитком філософії. Боротьба

зі злочинністю потребує відповідних знань про фактори, що на неї впливають, про причини конкретного злочину. Отримати такі знання неможливо без звернення до філософії, оскільки не можна вирішити будь-яку конкретну наукову проблему, не вирішивши проблему загальну. Тому вивчення наукової спадщини наших попередників, які розробляли або використовували у своїх дослідженнях методологію, запозичену у філософії, допомагає знайти нові шляхи розвитку сучасної правової науки в напрямі утвердження пріоритету прав особистості, визнання їх місця у цивілізованому суспільстві.

У 30-40-х роках XIX ст. виникла особлива течія буржуазної філософії і методології пізнання – юридичний позитивізм. Засновником позитивізму став французький соціолог О. Конт (1798-1857). Його творчість збіглася з періодом глибоких соціальних змін, які сприймалися ним як загальна моральна, інтелектуальна і соціальна криза. Причини цієї кризи бачив у руйнуванні традиційних інститутів і духовних основ суспільства, у відсутності системи вірувань і поглядів, які б відповідали новим суспільним потребам, могли стати ідейною основою майбутніх соціальних перетворень. Перехід суспільства до нового стану, за О. Контом, не може відбутися без активної участі людини, її волевих і творчих зусиль. О. Конт прагнув теоретично синтезувати «позитивне знання» і обґрунтувати засади нової науки про суспільство – соціології. Цей термін у науковий обіг введено саме О. Контом, який створював соціологію за аналогією з точними науками, доводив, що ця наука повинна вивчати об'єктивні закони, які керують явищами дійсності. На його думку, наука має відмовитись від положень, які не можна перевірити. Для отримання достовірних знань слід керуватися трьома основни-

ми принципами соціології – емпіризмом, позитивізмом і фізикалізмом. Емпіризм, за О. Контом означає, що єдиним джерелом справжньої науки про світ є досвід, позитивізм – що предметом його є тільки факти, фізикалізм – що найдосконалішими поняттями є ті, які створила фізика, і що до них можна і потрібно зводити всі наукові знання. Науково встановленими фактами позитивізм оголошує лише ті знання, які отримано методом спостереження та експерименту. Завдання дослідника – пояснення сутності явищ, встановлення причинних зв'язків між ними, а не опис фактів і побудова відірваних від життя теоретичних конструкцій. «У позитивному стані людський дух пізнає неможливість досягнення абсолютних знань, відмовляється від дослідження виникнення та призначення світу, що існує, та від пізнання внутрішніх причин явищ, і прагне, правильно комбінуючи судження й спостереження, до пізнання справжніх законів, явищ, тобто їхніх незмінних відносин послідовності й подібності» [2, с. 4].

Вчення представників позитивної школи кримінального права і кримінології привертало увагу сучасних вчених. Дослідженням наукової спадщини цієї школи присвятили свої праці Г. Аванесов, Ю. Александров, Ю. Антонян, А. Долгова, В. Емінов та ін. Зокрема, Н. Медведєва дійшла висновку, що позитивна школа кримінального права доповнила «прогалини» класичної школи, довівши свої життєздатність та перспективність. Ідеї і теорії цієї школи повинні утверджуватися в науках кримінального циклу, кримінальному законодавстві та практиці боротьби зі злочинністю в міру прогресу наук, які вивчають людину і суспільство [3]. О. Ситковська також стверджує, що ідеї позитивізму визнані наукою і широко використовуються на практиці [4]. Дещо іншої думки

дотримується М. Костицький. Критично оцінюючи позитивізм юридичної практики, він наголошує: «В юриспруденції потрібна ревізія методології, як в теорії, так і на практиці. Не тільки практики, а й теоретики оперують у своїх розмірковуваннях «омертвілою» інформацією, коли життя, функціонування соціуму, держави, права зводяться до спрощених логічних схем, за якими реального життя не видно. Практична юриспруденція вироджується в догматику і схоластику, а для юристів-практиків головним завданням є «втиснути» розмаїття соціального життя в готові схеми, стандарти» [5, с. 34]. З різкою критикою позитивізму виступив О. Костенко [6].

Зважаючи на розходження оцінок методології позитивізму сучасними вченими (від рішучого схвалення до критичних оцінок), її значимості для теорії і практики боротьби зі злочинністю, вважаємо за необхідне повернутись до цієї проблеми ще раз. Метою цієї статті є розкриття сутності основних ідей прихильників юридичного позитивізму у кримінальному праві і кримінології та визначення їх значення для сьогодення.

Для досягнення зазначеної мети слід вирішити такі завдання: 1) визначити основні напрями позитивної школи кримінального права і кримінології; 2) проаналізувати погляди відомих представників різних напрямів цієї школи щодо причин злочину; 3) охарактеризувати ставлення різних напрямів позитивізму у кримінальному праві і кримінології до можливості виправлення злочинця; 4) визначити ефективну методологію соціально-філософського дослідження злочинності. Для одержання достовірних наукових результатів застосовано методи: формально-логічний, історичний, системний, компаративний.

На юридичну науку XIX ст. вплинули ідеї О. Конта про необ-

хідність для дослідника виявляти закономірності історичного процесу, вивчати соціальні інститути та структури. Корисним у науково-пізнавальному плані стало розуміння суспільства як органічного цілого, розмежування законів функціонування і законів розвитку суспільства, пошуки чинників інтеграції та стабільності тощо. На основі філософії позитивізму і позитивістської методології в різних її варіантах склалися дві течії: юридичний позитивізм (формально-догматичний) і соціологічний позитивізм (заснований на позитивістській методології і позитивістській соціології).

В останній третині XIX ст. ідеї позитивізму знайшли відгук і подальший розвиток у представників науки кримінального права. Звернення до позитивного методу, сутність якого полягала у застосуванні експериментальних досліджень при вивченні злочинів і покарань, була викликана потребами практики, що потерпала від нездатності класичної школи (Ч. Беккарія, І. Бентам та ін.) запропонувати суспільству ефективні способи боротьби зі злочинністю. Розглядаючи злочин як наслідок свідомої поведінки людини, яка має повну свободу волі і на свій розсуд обирає варіанти своїх діянь, представники класичної школи пов'язували вибір варіанта поведінки лише з тим, наскільки людина засвоїла моральні правила життя. Вони недостатньо приділяли уваги як особистості злочинця, так і об'єктивним соціальним факторам, що детермінують цю поведінку. Попередження злочинності зводили лише до заходів виховання і освіти, які не давали очікуваних результатів. Виникла нагальна потреба у визначенні причин, що призводять людину до вчинення злочину.

У 70-80-ті роки XIX ст. в Італії сформувалась позитивна школа кримінального права, ідеї якої набули поширення в європейських

країнах. Назва школи пов'язана з використанням її прихильниками позитивного (експериментального) методу при дослідженні кримінальних явищ, особистості злочинця як біосоціальної істоти, впливу на нього покарання та інших заходів.

Ця наукова школа базувалась на визнанні соціальних і біологічних детермінант злочинності, закликала до використання даних різних наук (соціології, психології, біології, фізики та ін.) при аналізі кримінально-правових інститутів, вимагала реформи кримінального законодавства з метою створення ефективної системи заходів охорони і захисту суспільства від злочинності, забезпечення його безпеки і запобігання злочинам. З моменту свого виникнення позитивна школа кримінального права була представлена трьома основними науковими напрямками: кримінально-антропологічним (біологічним), кримінально-соціологічним (соціологічним), соціолого-біологічним (власне позитивним) [3].

Родоначальником позитивізму в кримінології став засновник антропологічної школи, італійський лікар-психіатр Ч. Ломброзо (1835-1909), який опублікував в 1876 р. працю «Злочинна людина», де виклав своє вчення про вродженого злочинця. Експериментальною базою стали матеріали, отримані із застосуванням антропологічних методів вимірювання, спостереження та опису зовнішності значного числа ув'язнених у м. Турин (Італія). Він дійшов висновку: типовий злочинець може бути розпізнаний за певними фізичними ознаками. Ч. Ломброзо стверджував, що причиною злочинів є анатомічні і психічні аномалії, викликані хворобою. Відповідно засоби впливу на злочинця мають бути аналогічними заходам, що застосовуються до хворих, а невинуватих злочинців слід просто знищити. Пізніше Ч. Ломброзо дещо відійшов від

основних положень свого вчення і більше уваги приділяв соціальним факторам. Він і його послідовники вперше акцентували увагу на особистості злочинця. Завдяки зусиллям цієї школи поширилась теорія клінічної кримінології (небезпечного стану особистості), що пояснювала злочинність внутрішньо притаманною окремим індивідам схильністю до злочинів. Корекція поведінки потенційних або реальних злочинців може, на думку представників цієї школи, здійснюватись з використанням електрошоку, хірургії, стерилізації тощо.

Не менш відомим представником вказаної школи став учень Ч. Ломброзо, італійський юрист і кримінолог Р. Гарофало (1851-1934), який причини злочину знаходив у самому злочинці, що подібно вірусу, потрапивши у відповідне середовище, стає на шлях все більш небезпечних діянь. Саме природна спотвореність моральних почуттів злочинця, відсутність співчуття і чесності призводять до злочину. Злочинець – це особа, яка не здатна адаптуватися до нормального життя, а злочин – лише симптом цієї ненормальності. Вважав, що немає необхідності у витратах суспільства на утримання суду присяжних і на спроби виправити злочинця. Комісія експертів повинна виявити ступінь небезпеки злочинця для суспільства і призначити покарання, здатне усунути його із суспільства або ізолювати (смертна кара, каторга, відмова від умовних покарань тощо). Метою покарання називав знешкодження або знищення злочинців. Подібні думки висловлювали представники теорії конституційної схильності до злочину, зокрема, Е. Глюк (1898-1972) і Ш. Глюк (1896-1980), які пов'язували вчинення злочинів з роботою залоз внутрішньої секреції людини, що впливають як на зовнішність (фізичну конституцію), так і на її психіку. Для прищеплення навичок законослухняної поведінки

вони пропонували водночас із застосуванням хімічних препаратів поміщення потенційних злочинців до спеціальних таборів [7].

Близькими до теорії Ч. Ломброзо були концепція розумової відсталості злочинців, обґрунтована психологами Р. Дагдейлом (1841-1883) Г. Годдардом (1866-1957), та концепція спадкової схильності (О. Кінберг, О. Лонге та ін.). Так, Р. Дагдейл і Г. Годдард на основі дослідження родоводів розумово відсталих сімей встановили взаємозв'язок інтелектуальних і психічних відхилень зі схильністю до злочинів. Вони виявили, що в деяких сім'ях протягом кількох поколінь значна частина родичів була соціально не адаптованими особами. Дослідження цих вчених заклали основи вивчення спадкової природи недоумства та інших психологічних дефектів, але переконливо пояснити причину вчинення злочинів вони не змогли. Всі зазначені вченні не враховували соціальні фактори злочинності. Саме у цьому їх недолік.

Глава російської гілки позитивної кримінально-антропологічної школи Д. Дріль (1846-1910) обґрунтував власний варіант антропологічної теорії. Критикував крайності цієї теорії на кшталт типології вроджених злочинців, але високо оцінював дух «природничо-наукового» вивчення злочинності за допомогою точних наукових методів, які застосовуються для вивчення факту злочинної поведінки, її причин, умов і наслідків, а також суб'єктивної, особистісної сторони злочину. Однак визнавав факт існування злочинного типу людей з явно вираженими психічними особливостями: «його представники належать до нижчого людського типу і є продуктом виродження і регресу» [8]. Злочинці, на думку Д. Дрїля, повинні бути класифіковані не лише за кримінально-правовими підставами, а й за підстава-

ми психофізичними і психічними. Значну увагу приділяв ролі саме психічних аномалій у злочинній поведінці: «психіатрії, особливо в її так званих проміжних, або граничних областях, постійно доводилося і доводиться нині мати справу не тільки з явищами душевної хвороби, а й з явищами душевної порочності, а також і злочинності, а тому вона дуже рано почала стикатися з питаннями кримінально-правового характеру» [8]. Наголошував на важливості індивідуальних чинників злочинності, які на противагу західноєвропейським антропологам, цілком підпорядковував чинникам соціальним. Джерелом злочинності вважав 2 основні чинники – приватний і соціальний, причому другий визначає перший.

Сполучною ланкою між поглядами прибічників антропологічної і соціологічної шкіл у кримінальному праві стали ідеї видатного італійського криминолога і політичного діяча Е. Феррі (1856-1929). Він пропонував вважати всі ці напрями єдиною «позитивною» школою. Будучи послідовником Ч. Ломброзо і розвиваючи ідеї антропологічного напрямку у кримінальному праві, разом з тим Е. Феррі дещо корегував їх, наголошував на важливості взаємодії соціальних, політичних та економічних факторів. Його вчення було засноване на 3 постулатах: 1) з перетворенням кримінального права на спосіб самооборони суспільства від злочинців зникає вільна воля, а отже, не може бути і моральної відповідальності; 2) злочинець є різновидом роду людського, істотою ненормальною; 3) покарання самі по собі мало впливають на зменшення або приріст злочинності. Він запропонував таку класифікацію злочинців: 1) природжені злочинці (термін Ч. Ломброзо) з явно вираженими фізіологічними відхиленнями; 2) душевнохворі злочинці;

3) злочинці за набутою звичкою, на яких соціальні фактори впливають найбільше; 4) злочинці через пристрасть (ненависть, помсту, ревності, любов тощо); 5) випадкові злочинці [9].

Слід сказати, що повторюючи Ч. Ломброзо щодо вроджених злочинців, разом з тим Е. Феррі наголошував, що такий злочинець – це не особа, фатально приречена своїми дефектами на злочинний шлях, а просто суб'єкт, певною мірою схильний до злочину. Цілком можливо, що такий суб'єкт ніколи не вчинить злочин, так само можливо, що злочин вчинить особа, яка не має жодних ознак уродженого злочинця. Безумство і невроз будуть викликати злочини до того часу, поки не буде покінчено із виродженням, зумовленим матеріальними і моральними проблемами. Е. Феррі виступав проти смертної кари, стверджував, що жорстокість покарання ще ніколи не приводила до зниження злочинності. Наполягав на покращенні соціальних умов існування людини, водночас пропонував запровадити систему репресивних заходів, що застосовуються залежно від характеру злочинця, а не злочину. Найбільш придатними умовами для злочинців конкретного виду вважав такі, які відповідають їх особливостям: для душевнохворого злочинця – «кримінальний будинок для божевільних»; для вродженого злочинця – ізолювання від суспільства; для злочинця за набутою звичкою – заходи громадського впливу і тимчасове видалення із спільноти, роботу в землеробських колоніях; для випадкового злочинця – обов'язкову винагороду за понесені збитки грошима або роботою на користь держави або громади. Злочинець за пристрастю, на думку Е. Феррі, взагалі не повинен понести покарання [10]. Останнє твердження дає серйозні підстави для сумнівів. На думку

Е. Феррі, покарання – не єдине зняття у боротьбі зі злочинністю, поряд з ним необхідні й інші заходи, спрямовані проти її факторів, насамперед соціальні превентивні заходи. Доцільно створити такі соціальні умови, за яких людина мала б можливість чесно задовольнити свої потреби, а не ставати на шлях злочину [11]. Шлях до вирішення проблеми він бачив у подоланні економічної нерівності. Е. Феррі – автор теорії «соціальної оборони», яка передбачає створення єдиної комплексної системи боротьби зі злочинністю, в яку повинні одночасно входити як заходи соціального попередження злочинів, так і адміністративно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові заходи, спрямовані на забезпечення безпеки суспільства. Відповідно до цієї теорії, заходи безпеки можуть бути застосовані до людини лише у тому разі, якщо вона вже вчинила злочин, але в жодному разі не раніше його вчинення.

Представники соціолого-біологічного напрямку доводили рівнозначність соціальних і біологічних факторів злочинності. Так, австрійський і німецький юрист Ф. фон Ліст (1851-1919) визнавав спадкові біопсихологічні фактори у сукупності з визначальними соціальними, економічними причинами злочинності. Всіх злочинців поділяв на дві групи: випадкові, здатні до виправлення; невинні, вроджені і постійні. Ф. Ліст сформулював концепцію загального і спеціального попередження, елементами якої були залякування (для злочинців випадкових) та виправлення (для злочинців виправних) і знешкодження (для злочинців невинних). Вважав, що тяжкість покарання повинна відповідати не стільки значимості порушеного інтересу, скільки внутрішнім особливостям злочинця, ступеню його винуватості. Найбільш досконалим і дієвим засобом боротьби

зі злочинністю називав покарання. Водночас надавав значення попереджувальним заходам, заснованим на вивченні всіх факторів, що впливають на злочинність, у т. ч. соціальних умов.

Наприкінці XIX – початку XX ст. сформувався соціологічний напрям у кримінальному праві і кримінології. Яскравий представник цього напрямку, видатний французький соціолог і кримінолог Ж. Г. Тард (1843-1904) розглядав злочин і злочинність в історичному розвитку, у взаємозв'язку з еволюцією суспільства та суспільних відносин, акцентував увагу на вивченні особистості злочинця. Вчений певним чином підтримував антропологічний напрям, разом з тим досить скептично ставився до багатьох висновків антропологів. Г. Тард послідовно розглядав злочинність як соціальний феномен. У результаті всебічного аналізу анатомічних, фізіологічних, психологічних особливостей злочинців дійшов висновку, що «його (злочину) походження насамперед історичне, його пояснення насамперед соціальне» [12]. На думку Г. Тарда, ніхто не народжується, щоб вбивати, спалювати, красти у свого ближнього. Але існує таке поняття, як природні нахили, природні впливи, які можуть призвести і до злочину, оскільки вони є формою соціального впливу, і до злочинності. За словами Г. Тарда, злочинець – це людина, яку суспільство, якщо воно життєздатне і правильно організоване, буває вимушене видалити із свого середовища. Злочинець є продуктом настільки ж соціальним, наскільки й природним. Можна сказати, що це – соціальний експеримент. Г. Тард розробив соціально-психологічну теорію соціалізації особистості, що ґрунтується на обґрунтованих ним «законах наслідування». Наслідування – це соціальна форма руху, завдяки якій думка передається від одного мозку до іншого. В од-

ному і тому ж суспільному середовищі накопичення соціальних впливів буває дуже різним: в одних переважає моральне запозичення від чесних людей, інші прагнуть наслідувати людей з вадами або злочинців. Тому, перш ніж намагатися зробити людину «доброю», необхідно домогтися, щоб вона сама виявила бажання стати доброю, щоб це відповідало її інтересам. Г. Тард приділяв велику увагу особливостям групової поведінки, вважав, що в основі психологічної єдності натовпу лежить, у першу чергу, фізичний контакт, у натовпі особистість нівелюється. Характерними рисами представників натовпу називав: егоїзм, віру, пристрасть, наявність мети, «колективне самолюбство», односторонню наслідуваність, що позбавлена раціональності, дратівливість. Акцентуючи увагу на підвищеній схильності натовпу до правопорушень, Г. Тард піддавав сумніву його право на здійснення верховної політичної влади.

Розглядаючи проблему нейтралізації злочинності, доволі скептично оцінював просвітницькі тези про те, що праця, загальний добробут і освіта можуть бути превентивними соціальними заходами від злочинності. Адже поширення освіти і накопичення багатства якраз сприяє появі нових можливостей для збагачення, у тому числі й незаконного. Г. Тард бачив шлях вирішення проблеми попередження злочинності у розширенні людського спілкування, в його глобалізації. Важливою умовою профілактики злочинності він називав позитивну і конструктивну діяльність держави.

З психологічної точки зору підходив до розгляду злочину і видатний російсько-американський філософ, соціолог і культуролог П. Сорокін (1889-1968). Тлумачив злочин на основі класифікації «шаблонів» поведінки людей у суспільстві і форм реагування на них,

розглядав його як психологічне явище, що виникло в ході соціального спілкування. Основну причину злочинності знаходив у розбіжності «шаблонів поведінки» різних груп населення, об'єднаних (найчастіше в результаті переможної завойовницької війни) в єдину «замирнену групу». Одна людина може вважати «належним» один шаблон поведінки, а інша – інший [13]. Запропонував кваліфікувати діяння як злочинне на основі специфічних переживань індивіда, в результаті яких сам індивід вважає вчинок злочинним. Визнавав, що злочин – це такий вчинок (діяння), який заборонено існуючим законом, інакше кажучи, який порушує норму, що охороняється кримінальним законом. Розглядав злочини як суспільні недуги, боротись з ними мусить все суспільство. Злочин і покарання, за П. Сорокіним, є реалізацією певних поведінкових шаблонів, які відрізняються один від одного лише тим, що злочин – це причина, а покарання – його наслідок. Функцією покарання є мотиваційний вплив на поведінку людей шляхом загрози майбутньої невігоди. П. Сорокін припускав, що роль покарання, як і нагороди, полягає у створенні, збереженні і зміцненні солідарності всередині групи або між групами. Головним джерелом злочинності оголошував сучасний йому суспільний поділ на класи, що призводить до нерівномірного розподілу багатств, за якого одні класи отримують надлишок багатства, а інші приречені на бідність і злидні. Голод, невпевненість у завтрашньому дні, страх за себе і своїх дітей вселяють ворожнечу у суспільстві, призводять до відчаю, пияцтва. Це і є постійним джерелом злочинності. Посилаючись на статистичні дослідження, П. Сорокін доводив, що існує пряма залежність між станом життя різних верств населення і злочинністю. Отже, головне джерело злочинів – це економічна бідність

нижчих верств населення, тобто неможливість одержати гідну освіту, безправність, здичавіння, відсутність розумних і корисних розваг тощо. Людина, яка одного разу ступила на шлях злочину, вже механічно йде далі цим шляхом, падає все нижче і нижче і нарешті перетворюється на закоренілого злочинця [14, с. 457]. Запропонував засоби боротьби зі злочинністю, вважав, що боротись шляхом одних лише покарань – справа безнадійна. Взагалі покарання має відігравати лише допоміжну роль, саму систему покарань слід радикально змінити у напрямі зменшення жорстокості, знищення смертної кари, зміни режиму в'язниць і інших виховних закладів, які остаточно деформують свідомість людини, а не вправляють тих, що потрапили до них, за його словами, «нешасних ізгоїв життя, які зветься злочинцями» [14, с. 457]. Погодитися з цією фразою досить складно. Така оцінка прийнятна стосовно далеко не всіх злочинців. Саме держава, на думку П. Сорокіна, має докласти зусиль для стримування злочинності і вони повинні поширюватись на всі сфери суспільного життя.

Представником соціологічного позитивізму в кримінальному праві та кримінології був український вчений-юрист М. Чубинський (1871-1943). Він наголошував на необхідності дослідження причин злочинності. Не знаючи причин і не впливаючи на них, не можна змінити і наслідки. Закликав звертати більшу увагу на об'єктивну сторону злочину. На його думку, найбільш яскраво важливість об'єктивної сторони злочину проявляється у тому випадку, якщо ми звернемо увагу на інтереси потерпілого. Якщо потерпілий зазнав матеріальної шкоди, то для його задоволення достатньо відшкодувати цю шкоду, а покарання може мати на увазі виключно охорону суспільних інтересів. Якщо ж потерпілий зазнав моральної шкоди,

то в цьому випадку компенсацією йому може бути лише покарання винуватого: це покарання має узгоджуватися з об'єктивною стороною злочину, а не лише з міркуваннями щодо суспільного інтересу [15, с. 16,17]. З урахуванням цього М. Чубинський поділяв точку зору, згідно з якою каральна діяльність держави повинна мати головною метою охорону суспільних інтересів [16, с. 94]. Таким чином, позитивна школа кримінального права і кримінології спиралась на результати статистичного аналізу злочинності, соціальні характеристики особистості злочинця, враховувала фактори навколишнього середовища, що впливають на злочинність. Кожний напрям цієї школи зробив свій внесок у вирішення проблеми боротьби зі злочинністю.

Отже, 1. Однією з головних умов ефективності боротьби зі злочинністю є її теоретичне забезпечення, засноване як на усвідомленні специфіки сучасної дійсності, так і на переосмисленні досвіду, набутого людством у минулому. 2. Багатоманітність підходів до пояснення причин злочинності потребує спеціальних теоретичних досліджень, здатних охопити, проаналізувати, критично оцінити різні точки зору з цього приводу та визначити їх позитивні і негативні сторони. 3. Соціально-філософський аналіз злочину і злочинності є актуальним та своєчасним. 4. Соціально-філософській методології властивий тісний зв'язок умовляючих способів пізнання з результатами емпіричних досліджень. 5. Головна особливість кримінально-антропологічного (біологічного) напрямку полягає у тому, що його представники бачили у злочинці особливий різновид людського роду, особливу ненормальну істоту, наділену специфічними аномаліями – фізичними і психічними. 6. Теоретики соціолого-біологічного

напрямую розглядали соціальні і біологічні фактори злочинності як рівнозначні. 7. Кримінально-соціологічний (соціологічний) напрям переважно скептично оцінював висновки антропологічного напрямку, його прихильники шукали причини злочинності саме у соціальних факторах, наголошували на важливості взаємодії соціальних, політичних та економічних факторів. 8. Методологічною базою соціально-філософського дослідження злочинності

може бути синтетичний підхід, що базується на поєднанні різних методологій і дає змогу розглядати всі відомі фактори злочинності у взаємозв'язку і взаємодії. 9. Головна роль у вирішенні проблеми боротьби зі злочинністю належить державі. Поряд із загальними соціальними, економічними, політичними факторами, що сприяють протиправній поведінці, влада має враховувати і психологічні фактори, що визначають той чи інший варіант поведінки

у кожному конкретному випадку. 10. У боротьбі зі злочинністю ефективним може бути лише комплексний вплив на всі сфери суспільного життя. Влада у співпраці з вченими має визначити і проаналізувати наявні зв'язки між сучасними соціальними змінами і криміногенними процесами, що мають місце у суспільстві. Глибокий і всебічний аналіз причин злочинності на загальнодержавному рівні може сприяти мінімізації рівня злочинності. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Злочинність в Україні: стало краще чи гірше? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.etcetera.media/zlochinnist-v-ukrayini-stalo-krashhe-chi-girshe.html>
2. Конт О. Курс положительной философии. Т. I. отдел I. Введение и лекции 1-9. – СПб. : Б. м., 1899. – 141 с.
3. Медведева Н. Т. Позитивная школа уголовного права: идеи и их отражение в законодательстве России [Текст]: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Медведева Н. Т.; Академия права и управления Министерства юстиции РФ. – Рязань, 2001. – 201 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/pozitivnaya-shkola>
4. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности. – М. : Изд-во НОРМА, 1998. – 285 с.
5. Костицький М. В. Позитивізм як методологія юриспруденції // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – №2. – С. 16-35.
6. Костенко О. М. Модернізації доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/pdf>
7. Криминология : учеб. для вузов / Под ред. проф. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО «Юстицинформ», 2006. – 528 с. (Серия «Образование») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ural-education.ru/wp-content/uploads/2017/01/п.р.Криминология.pdf>
8. Дриль Д. А. Преступность и преступники. – СПб., 1895 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yurpsy.com/files/biblio/dril2/dril.htm>
9. Ферри Э. Юридическая психология в лицах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yurpsy.com/files/lica/ferri.htm>
10. Ферри Э. Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгаузъ, И. А. Ефронъ. Т. XXXVa. – СПб. : Тип. изд. общ. Брокгаузъ-Ефронъ, 1902 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikisource.org/wiki/Энциклопедический_словарь_Брокгауза_и_Ефрона
11. Ферри Э. Уголовная социология / Сост. и предисл. В. С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2009. – VIII, 658 с.

12. Тард Г. де. Преступник и преступление [Текст]; Сравнительная преступность; Преступления толпы / Г. де Тард. – М. : Инфра-М, 2010. – VII, [I], 389 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://search.rsl.ru/ru/record/01007489413>
13. Сорокин П. А. Преступление и кара, подвиг и награда: социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали. – М. : Астрель, 2006. – 618 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://texts.news/sotsiologii-pervoistochniki/prestuplenie-kara.html>
14. Сорокин П. А. Преступность и ее причины // Сорокин П. А. Ранние сочинения: 1910-1914 годы / Сост., вступ. ст. В. В. Сапова, коммент. В. В. Сапова и С. Н. Казакова. – СПб. : Изд. дом «Мирь», 2014. – С. 442-457 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rksorokinctr.org/images/nauka/sorokin%201%20tom.pdf>
15. Чубинский М. П. Общая характеристика новых учений в уголовном праве : (Вступ. лекция) / [Соч.] Прив.-доц. ун-та св. Владимира М. П. Чубинского. – К. : Тип. ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. – 24 с.
16. Берзін П. Шукач правди (Михайло Павлович Чубинський) // Юридична Україна. – 2016. – № №7-8. – С. 87-106.

ФІЛОСОФІЯ ЮРИДИЧНОГО ПОЗИТИВІЗМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНОЛОГІЇ (З ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ І ПРАВОВОЇ ДУМКИ)

В. І. Тимошенко

Розглядаються напрями позитивної школи кримінального права і кримінології, а саме: кримінально-антропологічний, кримінально-соціологічний, соціолого-біологічний.

Ключові слова: позитивізм, соціологія, злочин, злочинність, антропологічна школа.

Стаття надійшла до редакції: 14.02.2019.

THE PHILOSOPHY OF LEGAL POSITIVISM IN CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY (FROM THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL THOUGHT)

V. I. Tymoshenko

Are considered the directions of the positive school of criminal law and criminology, namely: criminal anthropological, criminal sociological, sociological and biological.

Keywords: positivism, sociology, crime, crime rate, anthropological school.

Received: 14.02.2019.